

ΤΜΗΜΑ ΙΙ.

ΔΙΑΦΟΡΑΙ ΙΔΙΑΙΤΕΡΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

Α΄.

ΗΘΙΚΑΙ ΚΑΙ ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ
ΤΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΒΑΘΜΙΔΩΝ

ἤ τ ο ι

τῆς νεανικῆς, τῆς πρεσβυτικῆς καὶ τῆς ἀνδρικῆς.

§ 10.

Νεανικὴ ἡλικία.

Ὁ Ἀριστοτέλης συνωδᾷ ταῖς ἀρχαῖς αὐτοῦ διδάσκει, ὅτι «ουχ ἰκανὸν δ' ἴσως νέους ὄντας τροφῆς καὶ ἐπιμελείας τυχεῖν ὀρθῆς ἀλλὰ ἐπειδὴ καὶ ἀνδρωθέντας δεῖ ἐπιτηδεύειν αὐτὰ καὶ ἐθίζεσθαι, καὶ περὶ ταῦτα δεοίμεθ' ἂν νόμων, καὶ ὅλως δὴ περὶ πάντα τὸν βίον»¹. Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου φαίνεται ἐναργῶς ἡλικίην σημασίαν δίδωσιν ὁ μέγας οὗτος φιλόσοφος τῇ ἐπιμεμελημένῃ καὶ ὀρθῇ ἀγωγῇ καὶ τῷ ἔθει, ὅπερ διὰ μόνων τῶν νόμων δύναται ἐπιβληθῆναι καίπερ γινώσκων, ὅτι τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθύς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι οὐ μικρὸν διαφέρει, ἀλλὰ πάμπολυ, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν², οὐ θεωρεῖ τοῦτο ὅλως ἐπαρκές· διὸ ἐπικαλεῖται τὴν ἀνάγκην νόμων, δι' ὧν

1) Ἠθικ. νικ. Κ. 10. 1180. α 1 - 4. — 2) Ἠθικ. νικ. Β. 1. 1103. 6 23 - 25.

ἐπιτείνεται ἂν τὸ διὰ τοῦ ἔθους καὶ τῆς ἐπιμεμελημένης καὶ ὀρθῆς ἀγωγῆς κτηθὲν εὐάρεστον ἀποτέλεσμα περὶ πάντα τὸν βίον. Τοῦτο δὲ τὸ δεύτερον ἀποβαίνει πολλοῦ ἄξιον, εἰάν τὸ πρῶτον ἐφαρμοσθῆ λίαν ἐπιμελῶς, καὶ ὀρθῶς, ἄλλως δ' ἀποβαίνει ὄλως ἄκαρπον καὶ ἀνωφελές. Χρὴ οὖν τοὺς νέους ἐν ἡλικίᾳ, καθ' ἣν αἱ ἠθικαὶ καὶ διανοητικαὶ ἀρεταὶ καὶ κακίαι εὐρίσκονται μόνον δυνάμει¹, οἰακισθῆναι ἐγκαίρως καὶ καταλλήλως τοῖν δυοῖν ἐκείνοι ἐλατηρίοις ἦτοι τῇ ἡδονῇ καὶ τῇ λύπῃ, ἃ δοκεῖ συνωκειῶσθαι τῷ γένει ἡμῶν² καὶ δι' ὧν κανονίζεται καὶ ρυθμίζεται πᾶσα ἡμῶν πράξις. Ἐν τῇ ἡλικίᾳ ταύτῃ χρὴ τοὺς νέους βιάζεσθαι, εἰάν μὴ τὰ ἡπιώτερα μέσα, οἷον ὁ λόγος καὶ ἡ προτροπή, ἰσχύη³, διότι οὐδὲν ἀνήδυντον διὰ τὴν ἡλικίαν ἐκόντες οἱ νέοι ὑπομένουσιν⁴. Ἐν τῇ ἡλικίᾳ ταύτῃ ἐντεθρόνισται μόνον τὸ πάθος, ὃ δὲ λόγος ἀπέρριπται ἐκεῖθεν βιαίως· διὸ αἱ πράξεις τῶν νέων διευθυνόμεναι μόνον ὑπὸ τοῦ πάθους, ἅτε μὴ λαμβανομένου τὸ παράπαν τοῦ λόγου ὑπ' ὄψει, εἰσὶν ἄλογοι καὶ κοῦφοι· ἐντεῦθεν ὑπαγορεύεται ἡ ἀπόλυτος ἀνάγκη τοῦ ποιεῖν πάντα τὰ φαῦλα ξένα τοῖς νέοις, μάλιστα δ' αὐτῶν ὅσα ἔχει ἢ μοχθηρίαν ἢ δυσμένειαν⁵. Μακρὰν τοίνυν τῶν νέων πᾶν ὅ,τι δύναται παραβλάψαι τὴν καλὴν καὶ ὀρθὴν διεύθυνσιν τῶν παθῶν αὐτῶν, τὴν κτηθεῖσαν διὰ τῆς ὀρθῆς καὶ ἐπιμεμελημένης ἀνατροφῆς καὶ παιδείσεως· μακρὰν ἐν ὅσῳ ἡ φρόνησις, ἡ μήτηρ αὕτη πάσης ἠθικῆς πράξεως, οὐκ ἔκρουσε τὴν θύραν αὐτῶν· οἱ γὰρ νέοι οὐ μόνον δοκοῦσιν ἀλλὰ καὶ ὄντως οὐκ εἰσι φρόνιμοι⁶, οἷα μὴ κτησάμενοι ἐκ τῶν ὑστέρων τὰς πρὸς τοῦτο ἀναγκαίας γνώσεις. Εἰ γὰρ αἱ γνώσεις κτῶνται ἐκ τῶν ὑστέρων, καὶ κτῶνται, οἱ νέοι οὐκ ἔχουσι τοσαύτας γνώσεις, αἱ ἐπαρκοῦσι, συνδυασθέντος τοῦ ἐνεστῶτος μετὰ τοῦ παρεληλυθότος καὶ μέλλοντος πρὸς ἐξαγωγήν τοσοῦτων καὶ τοιούτων συμπερασμάτων, ἃ κατέστησεν ἂν αὐτοὺς φρονίμους· μόνη οὖν ἡ ἐμπειρία ποιεῖ τὴν φρό-

1) Περὶ τὰ ζῶα Ἰστ. Θ. 1. 588. 6 1. — 2) Ἠθικ. νικ. Κ. 1. 1172. α 19-24. — 3) Πολ. Η. 17. 1336. 6 2 - 23. — 4) Πολ. Θ. 5. 1340. 6 15-16. — 5) Πολ. Η. 17. 1336. 6 33 - 35. — 6) Ἠθικ. νικ. Ζ. 9. 1142. α 13.

νησιν, τὴν δ' ἐμπειρίαν ποιεῖ πλῆθος χρόνου¹, ὅπερ αὐτοὶ φυσικῶς οὕπω ἐσχῆκασιν. Οἱ νέοι μηχανικῶς οἶονεὶ δύνανται γενέσθαι καὶ γεωμετρικοί, καὶ μαθηματικοί, ἀλλ' οὐδέποτε σοφοὶ ἢ φυσικοί· εἰκότως δέ· αἱ μὲν γὰρ γεωμετρικαὶ καὶ μαθηματικαὶ γνώσεις εἰσὶ δι' ἀφαιρέσεως, αἱ δὲ φιλοσοφικαὶ καὶ φυσικαὶ ἐξ ἐμπειρίας². Ὅθεν, ἐπειδὴ οἱ νέοι ἐνθεν μὲν στεροῦνται τῆς διὰ τῆς ἐμπειρίας κτωμένης φρονήσεως, ἐτέρωθεν δὲ διάκεινται ὡς οἰνωμένοι διὰ τὴν αὐξήσιν³, ἀπαιτεῖται μεγίστη προσοχὴ καὶ μεγίστη ἐπιμέλεια ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν ἠθικῶν καὶ τῶν διανοητικῶν ἀρετῶν ἐν τῇ ὀρθῇ διαθέσει καὶ διευθύνσει τῶν παθῶν, ἐν τῇ χρηστῇ διαπλάσει, ῥυθμίσει, καὶ κανονίσει τῶν ἠθῶν αὐτῶν. Τὰ πάντα γὰρ ἀναπτύσσεται, ἐμφανίζεται καὶ ἐξαφανίζεται ἐν αὐτοῖς δίκην ἀστραπῆς.

Τὸ πάθος δὲ τὸ κρατοῦν ἐν τῇ ἡλικίᾳ ταύτῃ ἐστὶ τὸ τοῦ ἔρωτος ἢ ἀστασία δ' αὐτῶν ἐν τούτῳ φθάνει εἰς τὸ μὴ περαιτέρω, ἐκεῖ ἀγαπῶσι καὶ μετ' ὀλίγον παύονται, ἀλλὰ καὶ αὖθις ἀγαπῶσιν, ἀλλὰ καὶ πάλιν παύονται. Ἐπαναλαμβάνεται δὲ τὸ τοιοῦτον πολλάκις τῆς αὐτῆς ἡμέρας μέχρι νῆ Δία τοῦ γελοίου, μεταπιπτόντων ἀπὸ τοῦ μὲν εἰς τὸ δὲ μηχανικῶς οἶονεὶ καὶ ἄνευ συνειδήσεως⁴. Πάντα δὲ ταῦτα μαρτυρεῖ μὲν τὸ ἄστατον ἀλλὰ καὶ τὸ εὐκαμπτον καὶ συνεπῶς τὸ εὐπλαστον αὐτῶν· τούτου δ' ἕνεκεν δοκεῖ, ὅτι οἱ λόγοι ἰσχύουσι προτρέψασθαι καὶ παρορμηῆσαι τοὺς νέους πρὸς καλοκαγαθίαν καὶ ἐμποιῆσαι αὐτοῖς ἦθος εὐγενές καὶ φιλόκαλον καὶ συνδέσαι αὐτοὺς στερρότερον πρὸς τὴν ἀρετήν⁵. Διὰ ταῦτα δὲ οὐ δεῖ παύεσθαι τῇ διδασχῇ καὶ τῷ ἔθει ὡς δυοῖν κηπουρικοῖν ἐργαλείειν καλλιεργεῖν καὶ διακοσμεῖν τὰ εὐλύγιστα καὶ δὴ ἐπιδεκτικώτατα διαπλάσεως ταῦτα δένδρῦλλα.

Πρὸς δὲ οἱ νέοι εἰσὶν ἐνδοτοὶ κυρίως ἐκ τῶν σωματικῶν ἡδονῶν ταῖς περὶ τὰ ἀφροδίσια⁶. διό, ἐπεὶ εἰσὶν ἀσύνετοι, ἔτε μὴδέποτε

1) Ἡθικ. νικ. Ζ. 13. 1142. α 14 - 16. — 2) Ἡθικ. νικ. Ζ. 13. 1142. α 16 - 20. — 3) Ἡθικ. νικ. 15. 1154. β 9 - 11. — 4) Ἡθικ. νικ. Θ. 3. 1156. β 5. — 5) Ἡθικ. νικ. Κ. 10. 1179. β 7 - 9. — 6) Ρητ. Β. 12. 1389. α 5.

ὕπ' ὅφει λαμβάνοντες τὰς ἐπικινδύνους συνεπειάς τῶν τοιούτων ἐπιθυμιῶν, εἰσὶν ἀκρατεῖς μέχρις ἀκολασίας· ἀλλ' ἐν ᾧ διώκουσιν αὐτὰς παντὶ σθένει καὶ πάσῃ θυσίᾳ, ἔτοιμοι ὄντες καὶ πρόθυμοι τὰ πάντα προσενεγκεῖν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῶν ἐπιθυμιῶν, ἀναχαιτίζονται ἀυθορμήτως ὑπὸ εὐμεταβόλου τινὸς πνεύματος καὶ ἀψικόρου αἰσθήματος, ἃ ἐμφωλεῦει ταῖς ἑαυτῶν σαρξίν¹. οὐδεμίαν δ' ἐπιθυμίαν, οὐδὲν δ' αἰσθημα αἰσθάνονται ἐν ἑαυτοῖς βέβαιον καὶ ἀσφαλές. Τὴν δύναμιν τῆς βουλήσεως αἰσθάνονται πάνυ ὀξεῖχν, ἀλλὰ κατὰ πάντα πρὸς τὴν πείναν καὶ δίψαν τῶν πασχόντων ὁμοίαν. Ὡς γὰρ ἡ τῶν πασχόντων δίψα καὶ πείνα ἐγείρεται μὲν λίαν ὀξέως, πάνυ ὀρμητικῶς, ἀλλ' ἡ δύναμις αὐτῆς μετ' οὐ πολὺ ἐξασθενεῖ καὶ οὕτω βαθμηδὸν ἐκλείπει, οὕτω καὶ τῶν νέων αἱ βουλήσεις, εἰσὶ μὲν ὀξεῖαι καὶ ὀρμητικαί, ἀλλ' οὐκ εἰσι διαρκεῖς². Τὴν αὐτὴν δὲ δύναμιν ἔχει παρ' αὐτοῖς καὶ τὸ θυμικὸν καὶ τὸ ὀξύθυμον³. Οὐχ οἷόν τε δ' ἦν ἂν ἄλλως τὰς ψυχικὰς δυνάμεις διακεῖσθαι παρ' αὐτοῖς. Ὅταν γὰρ διέπη τὰς πράξεις ἀντὶ τοῦ λόγου, ὡς ἐλέγχθη, ἡ καρδία, ἀντὶ τῆς διανοίας, ἡ ὀρμή, ἔστι φυσικὴ συνέπεια τὰ πάντα συμβαίνειν ὅλως ἀντιστρόφως, ἢ ἦν ὄφειλε βαίνειν πορείαν.

Ἀσθενεῖς τὴν κρίσιν οἱ νέοι οἶονται τὰ πάντα αὐτοῖς ἀνήκειν, τὰ πάντα ὑπακοὴν καὶ σεβασμὸν αὐτοῖς ὀφείλουν. Ἐὰν δ' ἐπέλθῃ αὐτοῖς μόνον κατ' ἐπίνοιαν, ὅτι παρορῶνται καὶ ὀλιγωροῦνται, τότε δὴ ἀναπτύσσεται ἐν αὐτοῖς πάθος τι λυπηρὸν ἀγανακτήσεως⁴. ζητοῦσι δ' οὕτως εἰπεῖν ἐκβιάσαι τὸν τῶν ἄλλων σεβασμὸν, μὴ φροντίζοντες καταστῆσαι πρῶτον πρὸ πάντων σφᾶς αὐτοὺς τῆς τοιαύτης ἀλόγου ἀπαιτήσεως ἀξίους. Ἡ φιλοτιμία τῶν νέων οὐκ ἔστι τὸ παράπαν μείζων τῆς τῶν ἄλλων, ὥστε παραφέρειν αὐτοὺς οὕτως ἀτόπως· φιλότιμοι γὰρ εἰσι πάντες οἱ νοῦν ἔχοντες, μόνοι οἱ ἀνδραποδώδεις ἀνέχονται προπηλακιζόμενοι. Ἡ τοιαύτη ἄρα ἀγανάκτησις τῶν νέων προέρχεται μᾶλλον ἐκ τοῦ ἄγαν φι-

1) Ρητ. Β. 12. 1389 α 6 - 7. — 2) Ρητ. Β. 12. 1389. α 7 - 9. — 3) Ρητ. Β. 12. 1389. α 9 - 10. — 4) Ρητ. Β. 12. 1389. α 10 - 12.

λονίκου αὐτῶν χαρακτήρος¹ κέκτηνται δὲ οἱ νέοι τὴν ιδιότητά ταύτην εἰς ὕψιστον βαθμὸν. Φρονούντων δ' ὅτι κέκτηνται προσόντα ἐπιβάλλοντα καὶ ἀπαιτούντων τούτου ἔνεκα τὸν τῶν ἄλλων σεβασμὸν, γέννᾶται ἐν ἑαυτοῖς ἡ ἰδέα καὶ εἶτα ἡ ἐπιθυμία τῆς ὑπεροχῆς²· εἰδότες δ' ὅτι ἡ νίκη ὑπεροχὴ ἐστίν, ἐπιτείνουσι τὴν φιλόνικον αὐτῶν τάσιν, ἵνα φανῶσιν ἐν πᾶσι νικῶντες, περὶ τοῦ ποιοῦ δὲ τῆς νίκης αὐτῶν τελῶς ἀδιαφοροῦντες, αἱ γὰρ τῶν νέων νίκαι εἰσὶ τὸ πλεῖστον καδμεῖαι. Διὰ ταῦτα δὲ παρ' αὐτοῖς ἐστ' ὅτε καὶ αὐταὶ αἱ ἀρεταὶ ἀπολλύσι τὴν σοβαρὰν καὶ ἐπιβάλλουσαν αὐτῶν σημασίαν καὶ βαρῦτητα³. Οἱ νέοι ἔχοντες μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης τὰ πάντα ἕτοιμα καὶ κατ' ἀκολουθίαν μηδέποτε αἰσθόμενοι ἐκ πείρας τὴν φοβερὰν μάστιγα τῆς ἐνδείας, ὡς μηδέποτε ἐνεγκόντες τὸν βαρῦτατον αὐτῆς κλοιὸν, ρίπτουσι τὸ χρῆμα πάνυ ἀφειδῶς⁴, δι' ὅπερ ἄλλοι ἔχεαν ῥοὰς ἰδρώτων συλλέξαι. Ἡ φιλαργυρία ἐστὶ παναληθῶς μήτηρ πάσης κακίας, ἀλλὰ πάλιν τοιαύτη ἀφιλοχρηματία, οἷα τῶν νέων, ἐστὶν ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἠθικῆς ἀξίας, προϊόν οὔσα ὁμολογουμένης εὐηθείας⁵. Τὴν μέχρις εὐηθείας δ' ἀπλήν καὶ ἄκακον αὐτῶν καρδίαν δύναται ὁ πρῶτος φαῦλος καὶ πονηρός, ἡ τυχοῦσα ὀπαδὸς τῆς κορινθίας Λαΐδος ἐπωφεληθῆναι. Οὐδὲν γὰρ ὑποπτεύουσι, μετροῦντες τὰ πάντα τῷ πήχει τῆς ἀπλοϊκότητος καὶ εὐηθείας αὐτῶν. Οὐδεμίαν πονηρίαν εἰδότες, ἄρα καὶ οὐδεμία ὑπάρχει⁶· οὐσῶν τῶν γνώσεων αὐτῶν, ὡς εἰκός, λίαν περιορισμένων, ἀγνοοῦσι παντελῶς τὸ διττὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἤτοι ἀγνοοῦσι τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον ὁρῶντες μόνον τὸν ἐξωτερικὸν· μὴ εἰδότες, ὅτι ὁ μὲν ἐξωτερικὸς ἄνθρωπος δύναται ἐκφρασθῆναι πρὸς αὐτοὺς ὡς στενώτατος τῶν φίλων, ὡς γλυκύτατος τῶν συγγενῶν, ὡς φιλοστοργότατος τῶν γονέων, ὁ δ' ἐσωτερικὸς ὅλως τοῦναντίον· πάντας δ' ἀληθῶς δυνατὸν ὑπὸ τὰς παγίδας τῶν τοιούτων διγλώττων ὑποπεσεῖν, ἀλλ' οἱ νέοι εἰσὶν ἡ συνήθης αὐτῶν λεία,

1) Ρητ. Β. 12. 1389. α 12. — 2) Ρητ. Β. 12. 1389. α 13. — 3) Ρητ. Β. 12. 1389. α 14 - 18. — 4) Ρητ. Β. 12. 1389. α 14 - 16. — 5) Ρητ. Β. 12. 1389. α 16 - 18. — 6) Ρητ. Β. 12. 1389. α 18 - 21.

διὰ τὴν ἕνεκα τῆς ἀπειρίας εὐπιστίαν αὐτῶν¹. Καὶ αὐταὶ ἐτι αἰτοληραὶ αὐτῶν ἐλπίδες οὐκ εἰσι μόνον τῆς θερμῆς αὐτῶν κρᾶσεως προϊόν, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς ἀπειρίας, ἥπερ ποιεῖ αὐτοὺς ἀνικάνους πρὸς πᾶσαν σοβαρὰν πνευματικὴν ἐργασίαν, δι' ἧς ἐδιδάσκοντ' ἄν, ὅτι τὸ ῥαδίως δὴ πιστεύειν τε καὶ ἐλπίζειν ἐφ' οἰωνδ' ἠποτέ λόγων ἂν βασιζῆται, ἐστὶν οὐ πάντῃ ἀκίνδυνον. Τὸ βραχὺ δὲ τοῦ παρεληλυθότος ἔδει διδάξαι τὸ πολὺ τοῦ μέλλοντος, ὑπομιμνήσκον, ὅτι τὸ μέλλον, ἅτε μέλλον, ἐστὶν ὄλως ἄδηλον καὶ ἀβέβαιον· τὴν ἐλπίδα γὰρ χρὴ κανονίζειν τὰς πράξεις πρὸς τὸ μέλλον, καὶ μὴ τὸ ἀντίστροφον². Αἱ δὲ πράξεις αἱ κανονίζουσαι καὶ παρασκευάζουσαι τὸ εὐτυχές καὶ εὐδαιμον μέλλον ἀπαιτοῦσιν εὐστάθειαν χαρακτῆρος καὶ σιδηρὰν ὑπομονὴν καὶ ἐπιμονήν, τὸ τοιοῦτον δ' ἀπαιτεῖ ἀνδρείαν καὶ θάρρος πρὸς καταπολέμησιν τῶν προσκομμάτων καὶ δυσχερειῶν, ἃ κωλύει τὴν ἀποτελεσματικὴν τοῦ μέλλοντος ἡμῶν ἐξατφάλισιν· ἡ παροῦσα ἡλικία κέκτηται εἰς μέγαν βαθμὸν τὴν ἀρετὴν ταύτην³. διὸ καὶ πολλοὶ τῶν νέων παρασκευάζουσι τὸ μέλλον αὐτῶν εὐτυχές καὶ ἐνδοξόν· ἀλλ' ἐκεῖνοι μόνοι τῶν νέων, οἵπερ ἔχουσιν ὡς ὁδηγὸν καὶ ποδηγέτην τὴν πεφωτισμένην διδασκαλίαν τῶν χρηστῶν καὶ σοφῶν αὐτῶν παιδαγωγῶν καὶ τῶν φιλοστόργων γονέων τὰς παραινέσεις, καὶ τοὺς σωτηρίους τῆς πατρίδος αὐτῶν νόμους· διὰ ταῦτα οἱ τοιοῦτοι νέοι εἰσὶν ἄγαν αἰσχυνηλοὶ⁴. Ἡ ἀρετὴ δ' αὕτη οὐκ ὀλίγον συμβάλλεται αὐτοῖς πρὸς ἀπόκτησιν καὶ ἄλλων ἀρετῶν αὐτῇ ἀδελφῶν.

Ἡ ἀπειρία δὲ τῶν βιωτικῶν ἀναγκῶν ποιεῖ τοὺς νέους οὐ μόνον, ὡς εἴρηται, ἀφιλοχρήμονας, ἀλλὰ καὶ μεγαλοψύχους⁵. μὴ ταπεινωθέντων γὰρ αὐτῶν ἐν τῷ βραχεῖ αὐτῶν παρεληλυθότι, οἷα δὴ ἀπείρων ὄντων ὄλως τῶν βιωτικῶν μεριμνῶν, ἀναπτύσσεται τὸ εὐγενέστατον τοῦτο αἶσθημα τῆς μεγαλοψυχίας· κατ' ἀρχὰς μὲν οἰ-

1) Ρητ. Β. 12. 1389. α 18 - 20. — 2) Ρητ. Β. 12. 1389. α 24 - 26. —
3) Ρητ. Β. 12. 1389. α 26 - 29. — 4) Ρητ. Β. 12. 1389. α 29 - 31. —
5) Ρητ. Β. 12. 1389. α 31 - 33.

ὄνει ὄρμαμφύτως καὶ ἄνευ πλήρους συνειδήσεως, εἶτα δέ, προϊόντος τοῦ χρόνου, καθίσταται τελεία ἀρετὴ καὶ τέλειον καὶ λαμπρὸν κόσμημα τοῦ μέλλοντος αὐτῶν βίου.

Αἱ δύο δ' ἄλλαι ἡλικίαι, περὶ ὧν κατωτέρω γενήσεται λόγος, ζῶσι μᾶλλον τῷ λογισμῷ¹, ὧ κανονίζουσι καὶ ρυθμίζουσι τὰς ἑαυτῶν πράξεις, διὸ καὶ κεραίαν ἐκ τῶν συμφερόντων αὐτῶν παρορῶεν ἄν, ἐν ᾧ οἱ νέοι ζῶσι μᾶλλον τῷ ἡθει². ὄντες δὲ καὶ φιλόφιλοι, καὶ φιλαίκειοι καὶ φιλέταιροι μᾶλλον τῶν ἄλλων ἡλικιωῶν διὰ τὸ χαίρειν τῷ συζῆν, κρίνουσιν οὐδὲν πρὸς τὸ συμφέρον, πάντας μὲν πρὸ πάντων δὲ τοὺς φίλους αὐτῶν³. ὥστε τὰ συμφέροντα αὐτῶν εἴη ἄν ἔρμαιον παντός φαύλου καὶ πονηροῦ, πρὸς φίλον καὶ ἑταῖρον συσχηματιζομένου.

Ὁ ὥριμος τὴν ἡλικίαν μελετήσας καὶ ἰδὼν πολλά, συγκρίνας, ἃ εἶδε καὶ ἐμελέτησε, πρὸς ὅσα οὐκ εἶδεν εἰσέτι καὶ οὐκ ἐμελέτησε, βλέπει, ὅτι αἱ γνώσεις αὐτοῦ εἰσιν ἀπέναντι τῶν ἀγνοουμένων ἐλάχισται. Διὸ ὁμολογεῖ πάνυ εἰλικρινῶς, ὅτι ἐν οἶδεν, ὅτι οὐδὲν οἶδεν. Ἀλλὰ παρὰ τοῖς νέοις οὐκ ἔχει οὕτως· οὗτοι γὰρ καὶ περ ἀληθῶς οὐδὲν εἰδότες, οἶονται τὰ πάντα εἰδέναί, οὐδὲν αὐτοὺς λανθάνειν⁴. οὐδεμίαν γνῶσιν ἔστιν αὐτοῖς ἄγνωστος. Ἡ ιδιότης δ' αὕτη ἐστὶν ἀναγκαῖον προσὸν τῶν νέων καὶ τῶν ἐν γένει ἐγωιστικῶν καὶ ἀσθενῶν χαρακτήρων, οἱ γέμουσι παντοίων ἀδυναμιῶν. Ἐνιοὶ μὲν γὰρ τούτων τῶν οὕτω δοξαζόντων οὐ διστάζουσιν ἀλλ' οἶονται ἀκριβῶς εἰδέναί, ἕτεροι δὲ πιστεύουσιν οὐδὲν ἥττον, οἷς δοξάζουσιν ἢ ἄλλοι, οἷς ἐπίστανται⁵.

Οἱ νέοι παραφερόμενοι πολλάκις ἐνεκὸν τοῦ ὀρμητικοῦ αὐτῶν χαρακτήρος, προβαίνουσι καὶ εἰς πράξεις ἀδίκους· ἀλλ' αἱ ἀδικοὶ αὐτῶν πράξεις ἀναφέρονται εἰς ὕβριν ἀλλ' οὐκ εἰς κακουργίαν⁶. τὸ κακουργεῖν ἐστὶ ξένον τοῖς νέοις, οὐδεμίαν χώραν λαμβάνον ἐν τοιαύταις καθαραῖς καὶ ἀγναῖς καρδίαις. Ἐν τοιαύταις δὲ ψυχαῖς ἐνοιοῦνται

1) Ρητ. Β. 13. 1396. α 16 - 17. — 2) Ρητ. Β. 12. 1389. α 35 - 36. —

3) Ρητ. Β. 12. 1389: α 36 - 6 2. — 4) Ρητ. Β. 12. 1389. 6 9. — 5) Ἡθ.

νικ. Η. 5. 1147. 6 27 - 35. — 6) Ρητ. Β. 12. 1389. 6 7 - 8.

κεῖ μόνος ὁ ἔλεος, μόνη ἡ εὐσπλαγχνία, μόνον τὸ ὑπὲρ δύναμιν ἢ τὸ κατὰ δύναμιν εὐεργετεῖν, ὅπερ ἐκτείνεται δαψιλῶς ἄνευ διακρίσεως ἰδιοτήτων πρὸς πάντας. Τὸ κακουργεῖν, τὸ ἄγριον τοῦτο καὶ θηριῶδες αἶσθημα, προκαλεῖ αὐτοῖς βδελυγμὸν καὶ ἀποτροπαιότητα. Ἡ ἀπειρόκακος δι' αὐτῶν καρδία οὐδένα ὑπολαμβάνει κεκτημένον τοιοῦτον αἶσθημα ἀρμόττον μόνοις τοῖς ἀγρίοις καὶ αἰμοβόροις τῶν θηρίων· διὸ ὑπολαμβάνουσι τοὺς πάντας χρηστοὺς καὶ ἀγαθοὺς. Καὶ αὕτη ἡ τάξις τῶν φαύλων καὶ πονηρῶν, ὑπολαμβάνομένη ὡς μερὶς ἀνθρώπων ἀποκλήρων τῆς αὐθαιρέτου τύχης, ἀνθρώπων ἀναξιοπαθόντων, εὐρίσκει παρ' αὐτοῖς ταῦτο φιλάνθρωπον ἄσυλον, ὅπερ καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ ἐπιεικεῖς ¹,

Ὅτι δὲ ἡ τῶν νέων ψυχὴ ἐστὶν ἀγνή καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀγία, ἐξαιρουμένων τῶν παιδαριωδῶν αὐτῶν σφαλμάτων, καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ εἶναι αὐτοὺς φιλογέλωτας ², ὅπερ χαρακτηρίζει καὶ ἐμφαίνει τὸ μὴ ἐμπαθὲς καὶ τὸ ὄλως ἀγνὸν τῆς ψυχῆς αὐτῶν. Οὐδεὶς γὰρ ἂν βεβαρυμένην ἔχων τὴν ἑαυτοῦ συνείδησιν ἢ τὴν καρδίαν αὐτοῦ κατακλυζομένην ὑπὸ χειμάρρων πικριῶν διαχέοι τὴν ψυχὴν οὕτως, ἐν ᾧ δηλοῦται καρδία ἀπηλλαγμένη, παντὸς ὅπερ ἂν ἐπεβάρυνεν αὐτήν. Κἂν ποτε ὁ τοιοῦτος εἴτε γελάσῃ· εἴτε χαριεντισθῇ, προδίδεται τὸ ἐν αὐτῷ βεβιασμένον.

Ἐκ τῆς ἀγνῆς δὲ καὶ ἀθώας αὐτῶν καρδίας πηγάζει ἔτι καὶ τὸ εὐτράπελον αὐτῶν ³. Εἰ τὸ τοιοῦτόν ἐστιν ὕβρις ἢ εἶδος τι τοιοῦτον, καὶ ὅπερ εἰ ἀναξαίνει πληγὰς καρδίας τετραυματισμένης ἢ ἀναπολεῖ μελαίνας ἀναμνήσεις, ἡκιστα μέλει αὐτοῖς. Τοσοῦτον ἀδυνατοῦσι διιδεῖν καὶ διαγνῶναι τὰς ἐν τοῖς ἀνθρώποις ὑπολανθανούσας ποικίλας διαθέσεις· τοσοῦτόν δ' ἔτι εὐρίσκονται πόρρω τοῦ κεκτηῖσθαι τὴν δύναμιν ἐκείνην, ἢ περ μαντεύσειεν ἂν καὶ αὐτὰ τὰ ἀπόκρυφα, ἅπερ ἐγκρύπτεται ἐν ταῖς ἀσωτάταις τῶν ἀνθρωπίνων πτυχαῖς.

1) Ρητ. Β. 12. 1389. — 2) Ρητ. Β. 12. 1389. β. 10. — 3) Ρητ. Β. 12. 1389 β. 11.

§ 11.

Πρεσβυτική ηλικία.

Ἡ πρεσβυτική ηλικία ἐστὶν ὄλως ἀντίθετος τῇ νεανικῇ· ὡς γὰρ ὑπάρχει γῆρας σώματος, ὑπάρχει καὶ διανοίας¹. οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐστὶ βέβαιον· τὰ πάντα μεταβάλλεται· τὰ πάντα ἔρχεται καὶ παρέρχεται· τὰ πάντα ρεῖ δίκην ὑδάτων, Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ὑπάγεται ὑπὸ τὴν παγκρατιὰν τοῦ αὐτοῦ νόμου δύναμιν· ταῦτὸ ἄτομον, ὅπερ ἐν τῇ νεανικῇ ηλικίᾳ ἐνεφαίνετο θερμὸν ὡς οἰνωμένον², ἐν τῇ ηλικίᾳ ταύτῃ παρουσιάζεται ὄλως ψυχρὸν³ ὡς μάρμαρον, ὡς χιών! ὁ πνευματικὸς ἐκεῖνος καὶ ἰδεώδης κόσμος μέρος μὲν ἐξηφανίσθη ἐν τῷ κενῷ, μέρος δὲ μετεβλήθη οὐσιωδῶς. Ἡ ὄρμη καὶ ἡ ἄκρατος ἐπιθυμία, ἣ ἐν τῇ νεανικῇ ηλικίᾳ ἐκανόνιζε καὶ ἐρρύθμιζε τὰς πράξεις αὐτοῦ, ἐν τῇ ηλικίᾳ ταύτῃ ἐξέλιπεν, εἰ δὲ ὑπάρχει, ἔστιν ἀγνώριστος. Τὰ ἰσχυρὰ δ' αἰσθήματα, ἅπερ καθίστη ἄλλοτε αὐτὸν φιλόφιλον, φιλοῖκειον καὶ φιλέταιρον, σήμερον ἐξέλιπον. Ἐντεῦθεν ἐξηγητέον καὶ τὸ μὴ φιλικὸν τῶν πρεσβυτέρων, οὐδεμίαν διάθεσιν πλέον αἰσθάνονται πρὸς τὸ εὐγενέστατον τοῦτο αἶσθημα· ἡ φιλία γὰρ αὐτῶν ἐστὶν ἥττων, ὅσω οὗτοί εἰσι δυσκολώτεροι καὶ χαίρουσιν ἥσσον ταῖς ὀμιλίαις⁴.

Ἐπειδὴ οἱ πρεσβύτεροι βεβιώκασι πολλὰ ἔτη, συνανεστραμμένοι εἰσὶ πολλοῖς, ἐωράκασι πλεῖστα, δεδοκιμάκασι πολλὰ, ἐξηπάτηνται τὰ πλείω καὶ ἀποτετυχήκασι τῶν πλείστων, συμπεραίνουσιν, ὅτι τὰ πάντα ἐστὶ φαῦλα καὶ μοχθηρά⁵. Τοῦτο δ' ἀναγκάζει αὐτοὺς ἀρνήσασθαι πᾶσαν βεβαίαν γνῶσιν, καὶ ζῆν ἄγαν σκεπτικῶς. Ἡ ἐμπείρια δ' αὕτη ἢ πολυχρόνιος διευθύνει πάσας αὐτῶν τὰς πράξεις. Ἡ πεῖρα, ἢ μεγάλη αὕτη διδάσκαλος, οὐδὲν πλέον, οὐδὲν ἥττον ἢ διδάσκει αὐτοὺς ἀμφιβάλλειν περὶ πάντων, οὐ μὴν ἀλλὰ

1) Πολ. Β. 9. 1270. β. 40. — 2) Ρητ. Β. 12. 1389. α 19 - 20. — 3) Ρητ. Β. 13. 1389. β 30 - 32. Πρὸβλ. περὶ ζώων γεν. Ε. 3. 793. β 5 - 8. — 4) ΠΟ. Θ. 7. 1158. α 1 - 6. — 5) Ρητ. 13. 1389. β 14 - 17.

καὶ περὶ αὐτῶν τῶν σαφέστατων· διὸ ἐν ταῖς συζητήσεσι καὶ συνομιλίαις οὐδὲν ἀπολύτως διαβεβαιοῦνται· ὅθεν προστιθεῖσιν ἀείποτε τὸ «ἴσως», τὸ «τάχα¹» καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια. Ἡ αὐτὴ δ' αἰτία καθίστησιν αὐτοὺς καὶ ἀπαισιοδόξους, ὑπολαμβάνοντας τὰ πάντα ἀείποτε ἐπὶ τὸ χεῖρον, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ καχυπόπτους. Τὰ αἰσθήματα δὲ ταῦτα ἀναπτύσσεται κυρίως ἐκ τῆς ἀπιστίας, ἣ ἐστὶ μία τῶν τῆς ἡλικίας ταύτης ἐπικρατουσῶν ιδιοτήτων, ἣ αὐτὴ πρόεισιν ἀμέσως ἐκ τῆς ἐμπειρίας². Ὡς γὰρ ἡ ἀπειρία τῶν νέων ποιεῖ αὐτοὺς λίαν εὐπίστους, οὕτως ἡ ἐμπειρία τῶν πρεσβυτέρων καθίστησιν αὐτοὺς ἄγαν ἀπίστους, ἐστὶ ὅτε ἀκάμπτους καὶ σκληροὺς.

Οἱ πρεσβύτεροι ἐν τοῖς αἰσθήμασι τῆς φιλίας καὶ τοῦ μίσους εἰσὶν ὅλως ἄλλοιοι ἢ οἱ νέοι· ἐπιτυγχάνουσιν, οἶμαι, τοῦ ἀρίστου μέτρου· οὔτε γὰρ φιλοῦσι σφόδρα, οὐδ' αὖ μισοῦσι σφόδρα· εἰκότως δὲ ἐκάστη πράξις ἔχει τὰ ὅρια αὐτῆς, οὐδεὶς δ' ὀφείλει, ἀλλ' οὐδ' ἔξεστιν αὐτῷ τὰ ἐσκαμμένα ὑπερβῆναι. Οἱ πρεσβύτεροι ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ τηροῦσι κατὰ γράμμα τὴν τοῦ σοφοῦ Βίαντος ὑποθήκην, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει τηρεῖν, ὅσον αὐτῷ ἐφικτόν, ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ πάθους εἴτε τῆς φιλίας εἴτε τοῦ μίσους τὸν μέσον ὅρον. Μηδέποτε ὁ φιλῶν ἐπιλανθανέσθω, ὅτι ἐλεύσεται ἡμέρα, καθ' ἣν ἀναγκασθήσεται μισῆσαι· καὶ πάλιν ὁ μισῶν, ὅτι ἐλεύσεται καιρὸς κατάλληλος, ὃς βιάσει αὐτὸν πρὸς διαλλαγὴν καὶ τέλος πρὸς φιλίαν. Διὰ ταῦτα δεῖ τὸν νουνεχῆ καὶ κοινωνικὸν ἄνθρωπον φιλεῖν ὡς μισήσοντα καὶ μισεῖν ὡς φιλήσοντα³.

Τὸν πολλὰ ἔτη βεβιωκότα ἀδύνατον ναυάγια ἠθικὰ μὴ ὑφιστακέναι, κατὰ τὸν μακρὸν πλοῦν τῆς βιωτικῆς θαλάττης μὴ ὑπεννηνοχέναι καταδιωγμούς· εἴτε ὑπὸ τοῦ πεπρωμένου εἴτε ὑπὸ τῶν φαύλων καὶ πονηρῶν τὴν βιωτικὴν τὴν δε κοιλάδα, τὴν κοιλάδα τὴν δε τῶν ὀδυρμῶν καὶ δακρύων, διερχόμενον. Ἀλλ' ὁ τοιοῦτος κάμπτεται, ταπεινοῦται τέλος, ἀπόλλυσι τὸ θάρρος καὶ τὴν ἀνδρίαν.

1) Ρητ. Β. 13. 1389. 6. 17. - 19.—2) Ρητ. Β. 13. 6. 1389. 6. 19-22.—
3) Ρητ. Β. 13. 1389. 6. 22 - 24.

ἂ ἄλλοτε ἤσθάνετο ἐν ἑαυτῷ τοσοῦτον ἀγέρωχα, τοσοῦτον ὑπερήφανα καὶ ἰσχυρά. Ἐντεῦθεν τοίνυν προέρχεται ἡ τῶν πρεσβυτέρων μικροφυγία ¹. οὐδὲν μέγα πλέον, οὐδὲν περιττὸν ζητοῦσιν, ἅτε οὐδενὸς μεγάλου, οὐδὲ περιττοῦ, δεόμενοι. Ἐμαθον ἐκ πείρας, ὅτι τὸ πλέον ἢ ὅσου δεῖται διὰ τὰς καθ' ἡμέραν ἀνάγκας αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος, ἐστὶ περιττόν, ὅλως ἄχρηστον, καὶ δὴ ἀνάξιον τῶν κόπων καὶ μόχθων, οὓς οἱ θνητοὶ πρὸς τοῦτο καταβάλλουσι διὰ ταῦτα, ὡς εἶκός, ἐφίενται μόνον τῶν πρὸς τὸν βίον, μόνον τῶν ὧν οὐκ ἔνευ.

Οἱ πρεσβύτεροι χαρακτηρίζονται καὶ ὡς ἀνελεύθεροι ². Ἄλλ' ὁ χέας πολλοὺς ἰδρωτάς, διαπεράσας γῆν τε καὶ θάλατταν, ὁ στερηθεὶς συγγενῶν, φίλων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πατρίδος, ὁ ἀποφυγὼν πᾶσαν ἐπιτετραμμένην καὶ δὴ ἀθώαν ἡδονήν, ὁ στερηθεὶς πολλὰς καὶ αὐτῆς τῆς τροφῆς καὶ τῶν σκεπασμάτων, ὅπως συλλέξη μικράν τινα περιουσίαν, δι' ἧς ἐξασφαλίσαι τὸ ἑαυτοῦ γῆρας καὶ τὴν τῶν τέκνων αὐτοῦ ἀποκατάστασιν, οὗτος μόνος οἶός τ' ἐστὶν ἐκτιμῆσαι δεόντως τὴν ιδιότητα ταύτην τῶν πρεσβυτέρων ἢ τοὶ τὴν ἀνελευθερίαν. Ὁ εἰδὼς ἐξ ἐμπειρίας πόσον δυσχερές ἐστὶ τὸ κτήσασθαι, καὶ πόσον ῥάδιον τὸ ἀποβαλεῖν ³, οὗτος δύναται ἀποφῆνασθαι περὶ τοῦ ἐλαττώματος τούτου τῶν πρεσβυτέρων· ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα προκειμένου περὶ ἄλλου Κροίσου ἢ ὁμοίου τινός.

Ἐν τῇ ἡλικίᾳ ταύτῃ ἐκλείπει ἢ σπουδαίως μετριάζεται ὡσαύτως τὸ πάθος τοῦ θυμοῦ ὡς καὶ τὸ αἶσθημα τῆς ἐλπίδος. Ἐὰ δύο ταῦτα αἰσθήματα ποιεῖ τοὺς κεκτημένους αὐτὰ ἀνδρειότερους ὧν τὸ μὲν πρῶτον ποιεῖ αὐτοὺς μὴ φοβεῖσθαι, τὸ δὲ δεύτερον θαρρεῖν· οὐδεὶς γὰρ τῶν ὀργιζομένων φοβεῖται, τὸ δὲ ἐλπίζειν ἀγαθόν τι θάρραλέον ἐστίν ⁴· ὅθεν οἱ πρεσβύτεροι στερούμενοι τῶν δύο τούτων παθῶν, οὐκ εἰσιν οὔτε θυμώδεις, οὔτε εὐέλπιδες, εἰσὶ δειλοὶ καὶ δυσέλπιδες· τῆς θερμότητος γὰρ αὐτῶν ἐκλιπούσης καὶ ἀποσβεσθείσης συνεξέλιπε καὶ συναπесβέσθη καὶ πᾶν αἶσθημα καὶ πάθος ὀρ-

1) Ρητ. Β. 13. 1389. 6 24-37. — 2) Ρητ. Β. 13. 1389. 6 27.—

3) Ρητ. Β. 13. 1389. 6 27-29. — 4) Προβλ. Ρητ. Β. 12. 1389. 6 26-30.

μητικόν καὶ βίαιον καὶ οὕτω προωδοποιήται τῷ γήραϊ ἢ δειλία καὶ τὸ δύσελπι. Ὅντες γὰρ οἱ πρεσβύτεροι κατεψυγμένοι αἰσθάνονται ἐν ἑαυτοῖς φόβον· ὁ γὰρ φόβος κατάψυξις τίς ἐστίν¹.

Οἱ πρεσβύτεροι σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβαλον καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, ἀλλ' εἰ καὶ ἀπέβαλον αὐτήν, ὑπολανθάνουσι σπινθῆρες ὑπὸ τὴν ζέουσαν τέφραν τῆς ἐκλειψάσης ἤδη ἰσχυρᾶς ταύτης δυνάμεως. Ἔστι γενικός τις ἠθικός νόμος, καθ' ὃν οὐ τινός τις ἐνδεΐται, τούτου καὶ ἐπιθυμεῖ. Τούτου ἔνεκεν οἱ πρεσβύτεροί εἰσι φιλόζωοι ἀεὶ μὲν, μάλιστα δ' ἐπὶ τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ². Ἀλλὰ τίς οὐκ ἐστὶ φιλόζωος; τίς λαμβάνων σπουδαίως ὑπ' ὄψει τὸ φοβερόν τέλος τῆς ζωῆς καὶ τὴν παγετώδη ἐπέλευσιν τοῦ θανάτου οὐ φρίττει καὶ οὐ δειλιά; ὁ ἀποθνήσκων χάριων ὑπὲρ ιδέας τινός οὐχ ἔπεται τὸν τευθεν, ὅτι οὐκ ἐστὶ φιλόζωος, οὐ, καὶ περ μεμεθυσμένος ὢν ἐκ τῆς ιδέας ταύτης, καὶ περ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ αὐτὸν παραφέροντος, αὐτὸς διατελεῖ ἐν πλήρει συνειδήσει τῆς φοβερᾶς καταστροφῆς, ἀλλὰ προσφέρει ἑαυτὸν ἐθελούσιον θῦμα ὑπὲρ αὐτῆς. Πάντες ἄρα εἰσὶ φιλόζωοι· διὸ σκεπτόμενός τις ὀρθῶς καὶ νουνεχόντως περὶ τοῦ ἀκαταλύπτου τούτου μυστηρίου τοῦ θανάτου, τρέμει καὶ ἐπιθυμεῖ ἂν μᾶλλον ζῆν ἐν τῷ ἐλεεινῷ τούτῳ κόσμῳ ἐλεεινός ἢ ἀποθανεῖν καὶ μεταβῆναι εἰς τὸ ἄγνωστον³. ὅθεν φαίη τις ἂν, τὸ φιλόζωον τῶν πρεσβυτέρων ἔχει βαθεῖαν τὴν ἐννοίαν, εἰς ἣν οἱ νέοι οὐχ οἰοί τ' εἶσιν ἀτενίσαι.

Πᾶς ἔχων συνειδήσιν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, συγκρίνων ἑαυτὸν πρὸς τοὺς ἄλλους εὐρίσκει ἢ ὅτι κέκτηται τὴν αὐτὴν προσωπικὴν ἀξίαν, ἣν καὶ οἱ ἄλλοι, ἢ μείζω ἢ ἐλάττω. Καὶ εἰ μὲν κέκτηται τὴν αὐτὴν, σπουδάζει ποιῆσαι αὐτὴν μείζω καὶ γνωριμωτέραν τῆς τῶν ἄλλων· εἰ δὲ μείζω, ἀγωνίζεται ἐπαυξῆσαι αὐτὴν καὶ περιφανῆ ποιῆσαι· εἰ δὲ τέλος ἐλάττω, προσπαθεῖ παντὶ σθένει ἐπανορ-

1) Ρητ. Β. 13. 1389. 6 29 - 32. Πρὸβλ. Περὶ ζώων μορ. Δ. 11. 692. α 23. Β. 4. 650. 6 27. Πρὸβλ. Β. 31. 869. 6 7. Ι. 60. 898. α 5. ΙΑ. 36. 903. 6 12. Λ 1. 954. 6 13.— 2) Ρητ. Β. 13. 1389. 6 32 - 35.— 3) Πρὸβλ. Πλάτ. ἀπολογ. Σωκρ. ἐν τέλει.

σῶσαι τὰς αὐτοῦ ἐλλείψεις, αἷ ὑποβιάζουσιν αὐτόν. Ὁ παραβαίνων δ' ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐργασίᾳ τὸ δίκαιον μέτρον εἴτε κατ' ἐλλείψιν εἴτε καθ' ὑπερβολήν, πράττει κακῶς. Τὸ καθ' ὑπερβολήν πράττειν ἢ τὸ πρὸς τὸ ἴδιον μόνον συμφέρον ζῆν, καὶ τὸ μὴ λαμβάνειν ὑπ' ὄψει τὸ τῶν πέλας, ἐστὶ φιλαυτία ἐπίμεμπτος ἢν περ οἱ πρεσβύτεροι κέκτηνται εἰς μέγαν βαθμόν¹. ὁ Ἀριστοτέλης σημειοῖ ὀρθῶς, ὅτι τὸ τοιοῦτόν ἐστι μικροψυχία τις². ὁ γὰρ ἀνδρεῖος τό τε σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν δύναται οὐ μόνον τὴν αὐτοῦ τύχην τελέως ἐξασφαλίσαι, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἄλλων βελτιῶσαι· ἀλλ' ὁ ἀσθενὴς τό τε σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν μόλις τὴν ἑαυτοῦ καὶ οὐκ αἰεὶ ἄνευ ὑποσκελίσεως τῆς τῶν ἄλλων. Τὸ ζῆν μᾶλλον πρὸς τὸ συμφέρον ἢ πρὸς τὸ καλόν ἐστὶν ἀπαράβατος ὄρος τῶν μικροψύχων καὶ ἀναγκαῖον προσὸν αὐτῶν· τὸ μὲν πρῶτόν ἐστι δι' αὐτοὺς τοιοῦτον, τὸ δὲ δεύτερον αὐτὸ καθ' αὐτό³, καὶ δὴ οὐ φέρει ἄμεσον καὶ ὀρατὴν τὴν ὠφέλειαν τοῖς μικροψύχοις· ἐκ τούτου δὲ ἦτοι ἐκ τοῦ πρὸς τὸ συμφέρον ζῆν πρόεισιν ἢ τῶν πρεσβυτέρων ἀναίσχυντία· αἰεὶ γὰρ ἀναίσχυντοι μᾶλλον ἢ αἰσχυντηλοὶ⁴.» Φροντίζων γὰρ τις μόνον περὶ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ συμφέροντος, τοῦ δὲ καλοῦ κατολιγωρῶν, ἐστὶ φανερόν, ὅτι οὐ μέλει αὐτῷ τὸ δοκεῖν, ἐξ οὗ ἐξήρτηται τὸ εἶναι τινα ἀναίσχυντον ἢ αἰσχυντηλόν⁵.

Λαμβάνοντες οἱ πρεσβύτεροι ὑπ' ὄψει τὸ παρεληλυθὸς αὐτῶν καὶ μέλλον, ὀρῶσιν, ὅτι τὸ μὲν πρῶτόν ἐστι μακρὸν καὶ καθαρῶς ἱστορικόν, τὸ δὲ δεύτερον ὅλως ἄγνωστον, ὅλως ἀβέβαιον καὶ δὴ αὐτοῖς ἀνθρωπίνως βραχύτατον· ὅτι τὸ μὲν πρῶτον γέμει παντοίων ἀναμνήσεων, τὸ δὲ δεύτερον, ἅτε μέλλον ὄν, ἐστὶν ὅλως κενόν· διὰ ταῦτα οἱ πρεσβύτεροι, ὡς εἰκός, ζῶσι μᾶλλον τῇ μνήμῃ ἢ τῇ ἐλπίδι⁶, οὐδὲν δ' ἔχοντες ἐλπίζειν πλέον, οὐδὲν ἐλπίζουσι. Τὸ μόνον ὅπερ ἐλπίζουσιν οἱ πρεσβύτεροι καὶ ὅπερ ἐστὶ βεβαιότερον καὶ αὐτοῦ τοῦ βεβαίου ἐστὶν ἢ ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν ἀναμενομένη ἐπέλευσις τοῦ φο-

1) Ρητ. Β. 13. 1389. Β. 35.—2) Ρητ. Β. 13. 1389. 6. 35.—3) Ρητ. Β. 13. 1389. 6. 36. 1390. α 1.—4) Ρητ. Β. 13. 1390 α 1-2.—5) Ρητ. Β. 13. 1390. α 2-4.—6) Ρητ. Β. 14. 1390 α 6-14,

θεροῦ τέλους τοῦ θανάτου! Τούτου δ' οὕτως ἔχοντος, προσφεύγοντες οἱ πρεσβύτεροι πρὸς τὸ πλούσιον αὐτῶν παρεληλυθός, ποιοῦνται μνεΐαν τῶν μυρίων ὄσων κατ' αὐτὸ συμβεβηκότων ἀναμιμνησκόμενοι δ' αὐτῶν ἠδονται ἄγαν· διὸ καὶ διατελοῦσι διηγούμενοι μετ' ἀνεκφράστου ἠδονῆς, ἐπαναλαμβάνοντες μετὰ πολλῆς τῆς λεπτομερείας καὶ μακρηγορίας ταῦτα· τούτου δ' ἕνεκα οἱ πρεσβύτεροί εἰσιν ἄγαν ἀδόλεσχοι¹. Οἱ πρεσβύτεροι, οἷα παρηκμακότες, ἀπολωλέκασιν, ὡς ἐρρήθη, τὴν θερμότητα αὐτῶν, καὶ κατ' ἀκλουθίαν καὶ τὸν ἐκ ταύτης ἀναπτυσσόμενον θυμὸν· ἀλλ' ἐν ὅσῳ ὑφίσταται τὸ ζωτικὸν ἐκεῖνο πνεῦμα, ὅπερ καλεῖται ψυχὴ, ἢ θερμότης· οὐκ ἐκλείπει τελέως. Ἐντεῦθεν ἀναπτύσσονται πολλάκις θυμοί, οἳ κατ' ἀρχάς εἰσιν ὀξεῖς λίαν, ἀλλ' εἶτα ἐξασθενοῦντες ἀποσβέννυνται, μὴ ἔχοντες πλέον τὴν δύναμιν ἐπὶ πολὺ διαρκεῖν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ αἱ ἐπιθυμίαι, ὧν αἱ μὲν ἐκλελοίπασιν μονοῦ τελέως, αἱ δ' εἰσὶν ἀσθενεῖς· διὰ ταῦτα οὔτε ἐπιθυμητικοὶ εἰσιν οἱ πρεσβύτεροι, οὔτε πρακτικοὶ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας· τὸ μὲν γάρ, ἐπεὶ ἢ θερμότης ἢ τὰ πάθη γεννώσασα εἴτε ἐκλέλοιπεν εἴτε ἐξησθένησε, τὸ δέ, ἐπεὶ ἢ δύναμις, ἢ ἐν τῇ ἐξασκίσει τῶν ἐπιταγῶν τῶν ἐπιθυμιῶν ἐστὶν ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἔνευ, ἠμβλύθη ἄγαν. Ἐν μόνον ἐλαττήριον τονίζει ἔτι τὰς ὑπολειπομένας αὐτῶν δυνάμεις· αὐτὸ δ' ἐστὶ τὸ κέρδος, τὸ συμφέρον². Πᾶν δ' ὅ,τι ἀφορᾷ τοῦτο διατελοῦσιν ἐνήμεροι ἐν τούτῳ καὶ ἐπιθυμητικοὶ εἰσὶ καὶ πρακτικοί. Τὸν λάττηρον τοῦ κέρδους καὶ τοῦ συμφέροντος, εἴαν τε πρεσβύτερος ἢ ὁ τοιοῦτος, εἴαν τε νέος, χρὴ εἶσαι χαίρειν ἅπαξ διὰ παντός τὰς ἐνόχους ἠδονὰς καὶ ἐπιθυμίας, αἱ καθίστασαν ἂν τὸ κέρδος καὶ τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον προβληματικόν. Διὸ οἱ τοιοῦτοι οὐ μόνον φαίνονται σωφρονικοὶ εἶναι, ἀλλὰ καὶ εἰσὶ κατ' ἀνάγκην τοιοῦτοι³. συμβάλλεται δὲ πρὸς τούτοις τοῖς πρεσβυτέροις καὶ ἡ τελεία ἀνεσις τῶν ἐπιθυμιῶν, συνεπῶς ἐλεύθεροι τούτων ὄντες, δουλεύουσι τῷ προσφιλεῖ αὐτῶν θεῷ Ἑρμῇ ἀποτελεσματικώτερον⁴. Ἐπεὶ δὲ τὸ

1) Ρητ. Β. 13. 1390, α 9 - 10. — 2) Ρητ. Β. 13. 1390. α 11 - 14. —

3) Ρητ. Β. 13, 1390, α 14. — 4) Ρητ. Β. 13, 1390. α 15.

ἦθος ἐστὶ τῆς ἀρετῆς, ὁ κερδῶς αὐτῶν Ἑρμῆς ἠκιστα ἔχει πρὸς αὐτὸ ἰσχύειν, συγκεντρῶν ἅπασαν τὴν προσοχὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν λογισμὸν, ὅς ἐστι τοῦ συμφέροντος. Διὰ ταῦτα οἱ πρεσβύτεροι ζῶσι μᾶλλον κατὰ λογισμὸν ἢ κατ' ἦθος¹. Ἄλλ' ὁ ζῶν οὕτως, ὁ πρὸ κανονίζων τὸν βίον αὐτοῦ τοῖς ἠθικοῖς κανόσι καὶ νόμοις, ἀλλὰ μόνῳ τῷ λογισμῷ, ἐστὶν ἀδικος. Ἐπειδὴ δ' ὁ ἀδικῶν ἀδιαφορεῖ, εἰ τὰ ἀδικήματα ἐστὶν εἰς ὕβριν ἢ εἰς κακουργίαν, τὰ ἀδικήματα τῶν πρεσβυτέρων ἐστὶ συνήθως εἰς κακουργίαν². Ἡ καρδία γὰρ αὐτῶν μετεβλήθη σὺν τῇ ἡλικίᾳ οὐσιωδῶς· δυνατὸν δ' εἰπεῖν, οὐδ' ἀπαληλιμμένα τινὰ ἴχνη τῆς νεανικῆς αὐτῶν ἀθωότητος καὶ ἀπλότητος ἴδοιεν ἄν τις καὶ διακρίνειεν· ὁ χρόνος, ὁ πανδαμάτωρ οὗτος δεσπότης, ἀπῆλειψε τελέως καὶ τὴν τελευταίαν γραμμὴν τοῦ λαμπροῦ συμπλέγματος τῶν ἀθῶων ἐκείνων ἀρετῶν, ὧν ἔνεκεν εἶχον μὲν πολλὰς παιδαρισιδεῖς ἐλλείψεις, ἀλλ' οὐδέποτε εἰς κακουργίαν. Τὸ τοιοῦτόν ἐστι καρδίας ἀνθρώπων πρὸς τὸ συμφέρον, διὰ τοῦ συμφέροντος καὶ ἐν τῷ συμφέροντι ζώντων. Ὡστε μόνον τὸ συμφέρον διευθύνει πάσας τὰς πράξεις τῶν πρεσβυτέρων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐλεημοσύνῃ, χρεῶν αὐτὴν κανονίζει ἐλευθέρως τὴν καρδίαν. Ἐν παντί, ὅπερ τὸ συμφέρον ὑπαγορεύει, φυσικῶς ἢ καρδία οὐ λαμβάνεται ὑπ' ὄψει· ἐν καρδίᾳ ἐν ἣ ὁ κερδῶς Ἑρμῆς ἔστησε τὰ χρυσᾶ αὐτοῦ μέγαρα, ἢ ἀγνὴ φιλάνθρωπία ἀπέπτη. Ὡστε τὸ ἐλεητικὸν τῶν πρεσβυτέρων οὐχ ὑπαγορεύει ἡ φιλάνθρωπία, ἀλλ' ἡ ἀσθένεια «πάντα γὰρ οἶονται ἐγγύς εἶναι ἑαυτοῖς παθεῖν³. Τίς οἶδε, φασὶν ἐν ἑαυτοῖς, ὅτι καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ αὐτῇ ἐλέου ἀξίᾳ θέσει ἡμέραν τινὰ οὐχ εὐρεθησόμεθα; ὥστε διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον καλὸν ἢ μὲν μικρὸν τι σπεῖραι, ἵνα ἐν ἐνδεχομένῃ ἐν τῷ μέλλοντι ἀπευκταία ἀνάγκη θερίσωμεν, ἢτοι λάβωμεν τοῦλάχιστον τοὺς γλίσχρους τόκους τῶν χρημάτων, ἃ σήμερον ρίπτομεν ἐν τῇ παλάμῃ τῶν πτωχῶν ἄνευ τακτικῶν συμβολαίων, καθ' ἃ εἰκόθαμεν, ἀλλ' ὑπαγορευόμενα ὑπὸ μοιραίας καὶ δὴ ἀναποφεύκτου ἀνάγκης.

1) Ρητ. Β. 13. 1390. α 16 - 18. — 2) Ρητ. Β. 13. 1390. α 18. — 3) Ρητ. Β. 13. 1390. α 19 - 22.

Τούτων δὲ καὶ μυρίων ἄλλων ἔν τε τῇ καρδίᾳ καὶ τῇ διανοίᾳ τῶν πρεσβυτέρων ἀνακυκλουμένων, καθίστανται ὀδυρτικοί¹. ἐπομέως οἱ πρεσβύτεροι οὐδέποτε ἢ σπανίως γελῶσι καὶ χαριεντίζονται². τὰ αἰσθήματα γὰρ ταῦτα, τό τε φιλόγελων καὶ εὐτράπελον, ἐστὶν ὅλως ἐναντία τῷ ὀδυρτικῷ αὐτῶν χαρακτῆρι³.

§ 12.

Ἀνδρική ηλικία.

Διαλαβὼν μετὰ τῆς δυνατῆς συντομίας ἐν τοῖς προσηγουμένοις περὶ τῶν ἠθικῶν καὶ τῶν διανοητικῶν ιδιοτήτων τῶν δύο τῆς ἀνθρωπίνης ηλικίας ἄκρων ἦτοι τῆς νεανικῆς καὶ τῆς πρεσβυτικῆς ἐδειξα, ὅσον ἐμοὶ ἐφικτόν, τὰς μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰς· νῦν δ' ἀνάγκη εἰπεῖν ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ τῆς ἀνδρικῆς. Ἐπειδὴ δ' οἱ ἀκμάζοντες ἴστανται χρονικῶς ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο προειρημένων ηλικιῶν, ἴστανται λογικῶς ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἠθικῶς καὶ διανοητικῶς «οἱ ἀκμάζοντές» φησὶν ὁ Ἀριστοτέλης «φανερὸν, ὅτι μεταξὺ τούτων τὸ ἦθος ἔσονται, ἐκατέρων ἀφαιροῦντες τὴν ὑπερβολήν»⁴. Καὶ κατωτέρω «ὡς δὲ καθόλου εἰπεῖν, ὅσα μὲν διήρηται ἡ νεότης καὶ τὸ γῆρας τῶν ὠφελίμων, ταῦτα ἄμφω ἔχουσιν, ὅσα δ' ὑπερβάλλουσιν ἢ ἐλλείπουσι, τούτων τὸ μέτριον καὶ τὸ ἀρμόττον»⁵.

Οἱ ἄνδρες ὡς ἀκμάζοντες κατὰ τε τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν καὶ δὴ μὴ ἔχοντες μήτε τὰς ἐλλείψεις μήτε τὰς ὑπερβολὰς τῶν νέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων, ὄντες ἐλεύθεροι βιαίων παθῶν καὶ ἀδυναμιῶν, κρίνουσι πολλῷ ἀσφαλέστερον καὶ φρονιμώτερον καὶ δὴ δικαιότερον αὐτῶν· διὰ ταῦτα αἱ πράξεις τῶν ἀκμαζόντων εἰσὶν ὀρθότεροι καὶ δικαιότεραι, ἐν ᾧ αἱ πράξεις τῶν νέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων δευθύνονται καὶ κανονίζονται, ἐκείνων μὲν ὑπὸ τοῦ ἦ-

1) Ρητ. Β. 13. 1300. α 23.—2) Ρητ. Β. 13. 1390. α 22-23—3) Πῆρ. Ρητ. Β. 13. 1390. α. 23.—4) Ρητ. Β. 14. 1390. α. 29-30.—5) Ρητ. Β. 14. 1390. β 6-9.